

Слава і гордасць беларускай літаратуры

Літаратурная гадзіна да 140-годдзя
з дня нараджэння Якуба Коласа

В. У. Палаўко,

выкладчык беларускай мовы і літаратуры
УА “Пінскі дзяржаўны аграрна-тэхнічны каледж
імя А. Я. Кляшчова”

Мэты: пашырыць веды вучняў па біяграфіі пісьменніка; фарміраваць уяўленне пра Якуба Коласа як таленавітага пісьменніка, пачынальніка новай беларускай літаратуры; развіваць навыкі маналагічных выказванняў; выхоўваць у вучняў грамадзянска-патрыятычныя пачуцці.

Паэт, празаік, драматург, вучоны,
публіцыст – няма, здаецца, у беларускай
літаратуры такога жанру, няма ў яе
гісторыі на працягу паўстагоддзя такой
старонкі, дзе б не ззяла слаўнае імя Якуба
Коласа, не праявілася б якая-небудзь
грань яго шчодрага таленту.

І. Мележ

Ход мерапрыемства

Выкладчык. 3 лістапада 1882 г. у засценку Акінчыцы, недалёка ад Стаўбцоў, у малазямельных сялян Міхаіла Казіміравіча Міцкевіча і Ганны Юр’еўны Міцкевіч нарадзіўся сын Кастусь. Бацька Кастуся працаваў лесніком акінчыцкай каморы ў лясніцтве польскага магната князя Радзівіла.

1 вучань. Якуб Колас успамінаў: “Бацька мой – Міхаіл Казіміравіч – вельмі дужы, шырокі ў плячах, цягавітага заводу чалавек. Няўпынная рупнасць і клопат жылі ў яго істоце. Цэлы дзень, а то і ноч бадзяўся па лясных сцежках, а прыйдзе ў хату, памыецца, пасёрбае чаго-небудзь і не можа ўседзець на месцы. Тупае, пачынае рабіць парадак на панадворку, хоць кол які ўваб’е ў плот. А гаспадарка і ўсе хатнія справы – гэта ўжо быў клопат дзяцкі Антося. Як я цяпер разумею, бацьку неміла было леснікоўства, цягнула праца на зямлі”.

Верш “О, край родны, край прыгожы”

О, край родны, край прыгожы!

Мілы кут маіх дзядоў!

Што мілей у свеце Божым

Гэтых светлых берагоў,

Дзе бруяцца срэбрам рэчкі,

Дзе бары-лясы гудуць,

Дзе мядамі пахнуць грэчкі,

Нівы гутаркі вядуць;

Гэтых гмахаў безгранічных

Балатоў тваіх, азёр,

Дзе пад гоман хваль крынічных

Думкі думае прастор;

Дзе увосень плачуць лозы,

Дзе вясной лугі цвітуць,

Дзе шляхом старым бярозы
Адзначаюць гожа пуць?..

Выкладчык. У 1883 г. сям’я Міхаіла Міцкевіча перабіраецца з Акінчыц у Ласток (Сухошчына), дзе жыве да 1890 г.

2 вучань. “Самыя раннія дзіцячыя годы мае, – пісаў пазней Я. Колас, – прайшлі ў Сухошчыне або Ластку. Гэта было глухое месца – поле, навокал лес ды адна толькі сяліба лесніка – хата, гумно, хлеў. Часамі да нас заходзілі хто са сваякоў з Мікалаешчыны, адкуль былі родам бацькі, і заставаліся на некалькі дзён. Мне было вельмі цікава паслухаць іх гутаркі. А гэтыя гутаркі былі самага разнастайнага характару. З гэтых гутарак знаёміўся я з невядомым мне жыццём за межамі нашай сялібы. Таксама часта бывалі ў нас і леснікі, аб’ездчыкі і розныя панкі з лясніцтва. Многа было гутарак аб лесніковым побыце, аб праявах службовага характару, аб адносінах паноў да лесніка. У гэтых адносінах было многа крыўднага і несправядлівага да лесніка, і ў мяне з самага ранняга дзяцінства закідалася варожае пачуццё да паноў, а з часам яно яшчэ больш узмацнілася”.

Выкладчык. У 1890 годзе, калі Кастусю было дзевяць гадоў, сям’я пераехала у Альбуць. Менавіта Альбуць пакінула ў памяці Коласа самыя яркія, незабыўныя абразкі дзіцячага жыцця, незваротнай пары юнацтва.

3 вучань. Якуб Колас успамінаў: “Альбуць найболей яскрава запала ў маёй памяці. Там была надзвычайна цікавая прырода. Леснікова пасада стаяла на бойкай дарозе, кудую ішлі і ехалі людзі. Многа рознага люду паперабывала ў нашай хаце. Нямоўчныя, цікавыя гутаркі новых людзей пашыралі мой запас ведаў аб людзях і жыцці і далі мне багаты матэрыял для назірання”.

Выкладчык. Тут разам са старэйшым братам Уладзем і Алесем Кастусь “дзве зімы” вучыцца ў вандроўнага настаўніка, т. зв. “дарэктара”. Першым “дарэктарам” быў Алесь Фурсевіч, другім – Янка Міцкевіч.

Верш “Родныя вобразы”

Вобразы мілья роднага краю,
Смутац і радасць мая!
Што маё сэрца да вас парывае?
Чым так прыкованы я
К вам, мае ўзгорачкі роднага поля,
Рэчкі, курганы, лясы,
Поўныя смутку і жальбы нядолі,
Поўныя смутнай красы?
Толькі я лягу і вочы зачыню,
Бачу я вас прад сабой.
Ціха праходзіце вы, як жывыя,
Ззяючы мілай красой.
Чуецца гоман мне спелае нівы,
Ціхая жальба палёў,
Лесу высокага шум-гул шчаслівы,
Песня магутных дубоў...
Вобразы мілья, вобразы смутныя,
Родныя вёскі і люд,
Песні цягучыя, песні пакутныя!..
Бачу і чую вас тут.

Выкладчык. У 1892–1894 гг. Кастусь вучыцца ў Мікалаеўшчынскай пачатковай школе. Школьным настаўнікам настаўнікам яго быў Мікалай Феафілавіч Корзун, які закончыў курс Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі і пачаў працу ў 1890 г.

У час навучання Кастусь захапляецца байкамі Крылова, вершамі Пушкіна, апавяданнямі Гоголя, знаёміцца з вершамі Лермантава, Жукоўскага, Някрасава, казкамі і апавяданнямі Л. Талстога.

У Альбуці, калі Кастусю было 12 гадоў, ён пачаў прабаваць і свае літаратурныя сілы. Першыя літаратурныя вопыты – байка “Лисица и ворона”, верш “Вясна” (1894 г.).

З вучань. Якуб Колас успамінае: “Памятаю, прчытаў бацьку свой верш “Вясна”. Ён праслухаў уважліва, потым запытаў, ці праўда, што гэта напісаў я, і даў рубель гасцінца”.

Верш “Вясна”

Ідзе вясна ўжо, дзякуй Богу!

Згінуў снег з сырой зямлі;

Папсавала гразь дарогу,

Перавалы загулі.

Сонца грэе, прыпякае;

Лёд на рэчцы затрашчаў.

Цёплы вецер павявае,

Хмар дажджлівых нам прыгнаў.

Вось і бусел паказаўся,

Гусі дзікія крычаць,

Шпак на дубе распяваўся,

Жураўлі ужо ляцяць.

І зіма, як дым, прапала!

Зелянее луг, ралля.

Як ад болю, ачуняла

Наша родная зямля.

Выкладчык. Пасля заканчэння школы жыве ў Альбуці, дапамагае бацькам у гаспадарцы. Рыхтуецца да паступлення ў настаўніцкую семінарыю. Думка аб далейшай вучобе не пакідае яго: хацелася быць карысным народу, і ён цвёрда рашыў стаць настаўнікам, несці ў сялянскія хаты святло ведаў.

Прыблізна ў 1896–1897 гг. напісаны твор “Наша сяло, людзі і што робіцца ў сяле”. У аўтографіе ёсць паметка: запісаў Карусь Лапаць.

У 1898 г. паступае ў Нясвіжскую настаўніцкую семінарыю.

4 вучань. Нясвіж быў глухой правінцыяй, але і сюды даносіўся свежы вецер – “прадвеснік надыходзячай рэвалюцыйнай буры”. Вызваленчыя ідэі хвалявалі перадавую моладзь. Семінарысты чыталі нелегальную літаратуру. Якуб Колас цікавіўся палітыкай, выступаў на літаратурных вечарах з чытаннем сваіх вершаў, жартоўных апавяданняў і меў надзвычайны поспех сярод таварышаў, настаўнікаў і ўсёй гарадской публікі. Гэта быў юнак з добрай душой, прасты і абаяльны, улюбёны ў кнігу, схільны да гумару, выдумкі, да вострага, дасціпнага слова.

Семінарыя паглыбіла веды паэта, духоўна узбагаціла яго.

Выкладчык. Пасля заканчэння семінарыі Якуб Колас працуе настаўнікам у вёсцы Люсіна Пінскага павета Мінскай губерні. Тут ён робіць этнаграфічныя запісы, збірае вусную народную творчасць, знаёміцца з нелегальнай рэвалюцыйнай літаратурай.

У 1904 г. Колас прызначаны настаўнікам Пінкавіцкага народнага вучылішча. Тут, у палескай глушы паэт адразу адчуў, у якой супярэчнасці знаходзіцца семінарскае казённа-патрыятычнае выхаванне з рэальны жыццём. Балюча краналі беднасць і адсталасць палешукоў, праявы сацыяльнай несправядлівасці. Чаму так пакутуе народ? Як аблегчыць яго пакуты? Гэтае пытанне прыгнятала, не давала спакою. Малады настаўнік імкнуўся пазнаць праўду, знайсці сваё месца ў змаганні за свабоду роднага народа.

Якуб Колас любіў літаратуру моцна і шчыра, аддаваў усе вольныя часіны літаратурнай працы. Ён шмат пісаў. Яго творы распаўсюджваліся ў рукапісах і толькі ў перыяд рэвалюцыі 1905–1907 гг. убачылі свет.

1 верасня 1906 г. у газеце “Наша доля” упершыню надрукаваны верш пад псеўданімам Якуб Колас. Гэты верш – літаратурны дэбют.

5 вучань. Гісторыя узнікнення псеўданіма Якуб Колас.

Паводле успамінаў П. Глебкі. “1 верасня 1952 г. у клубе Маскоўскага дзяржаўнага універсітэта быў вечар Коласа ў сувязі з яго сямідзесяцігоддзем. На вечарыне хтосьці прыслаў Якубу Коласу запіску з запытаннем, чаму ён узяў сабе такі іменна псеўданім – Якуб Колас. Паэт адказаў так.

У 1906 г. у верасні ў Мінску ладзілася выданне ці вяліся толькі размовы аб выданні беларускай газеты “Наша доля”. Адзін з арганізатараў газеты, ведаючы настаўніка Канстанціна Міхайлавіча Міцкевіча як чалавека, які займаецца пытаннямі беларускай народнай творчасці, прапанаваў яму прыняць удзел у выпуску газеты. Міцкевіч даў згоду. Тады арганізатар газеты параіў яму, каб пазбегнуць непрыемнасцей ад улад, пісаць пад якім-небудзь псеўданімам. А ў той час Канстанцін Міхайлавіч захапляўся творчасцю Якубовіча-Мельшына, асабліва спадабаўся яму адзін верш, у якім гаварылася пра калоссе ці колас. Думаючы над выбарам псеўданіма і перагортваючы Якубовіча-Мельшына, Канстанцін Міхайлавіч натрапіў на верш аб коласе (калоссях) і вырашыў назваць сябе Якуб(овіч) Колас”.

Выкладчык. Вялікую ролю ў фарміраванні светапогляду Якуба Коласа адыграла рэвалюцыйна-дэмакратычная літаратура, з якой ён пазнаёміўся ў пачатку XX ст. Яна зрабіла цэлы пераварот у свядомасці маладога паэта, дала ход яго думкам у новым кірунку. У аўтабіяграфіі Я. Колас пісаў: “Газеты радыкальнага характару, японская вайна, гутаркі настаўнікаў, землякоў, з якімі сустракаўся летам, накіравалі мяне на рэвалюцыйны шлях. У 1905 г. я быў ужо заўзятым ворагам самадзяржаўя і ў гэтым напрамку вёў работу”.

Рэвалюцыя 1905–1907 гг. захапіла паэта сваімі вызваленчымі ідэямі, дапамагла яму глыбей зразумець інтарэсы народа і сваё месца ў барацьбе. У лістападзе 1905 г. прымае ўдзел у сялянскіх хваляваннях, у выступленнях сялян вёскі Пінкавічы супраць памешчыка Скірмунта, які адабраў у іх зямлю, а летам 1906 г. становіцца адным з арганізатараў нелегальнага настаўніцкага з’езда ва ўрочышчы Прыстанька, недалёка ад Мікалаеўшчыны.

За антыўрадавую агітацыю сярод сялян і ўдзел у нелегальным з’ездзе настаўнікаў Якуба Коласа выганяюць са школы і аддаюць пад нагляд

паліцыі. Доўгі час ён не можа атрымаць пасады настаўніка. Зімой 1906–1907 гг. Жыве ў свайго брата ў Смалярні, недалёка ад Стоўбцаў, працуе ў нелегальнай школе, а вясной 1907 г. пераязджае ў Вільню і паступае на работу ў рэдакцыю газеты “Наша ніва”, але паліцыя загадвае выехаць з горада.

15 верасня 1908 г. адбыўся суд. Якуба Коласа прыгаварылі да трох гадоў зняволення. 15 верасня 1911 г. ён быў вызвалены. Пасля выхаду з турмы ён каля васьмі месяцаў заставаўся без працы і сродкаў на існаванне. Толькі ў маі наступнага года атрымаў пасаду настаўніка ў Купяцічах, паблізу Пінска, адкуль пазней перавёўся ў Пінскае прыходскае вучылішча.

5 вучань. Пісьменнік успамінае: “У 1912 годзе я пазнаёміўся з маладой настаўніцай Пінскай чыгуначнай школы. Прозвішча яе было Каменская. Так у маё жыццё ўвайшла Марыя Дзмітрыеўна.

Добра было б зірнуць на ўсё, што я пісаў у той час ёй і пра яе. Я саромеўся тых вершаў. Завёў нават на іх запісную кніжку і навідавоку не пакідаў. У друк, вядома нічога не падаваў.

Марусі трапілі на вока мае вершы значна пазней, калі мы ўжо жылі разам.

Я спяшаўся ў школу і не заўважыў, што кніжачка мая выпала з кішэні. А ў вечары Маруся пытае: “У каго ты, Кастусь, закахайся гэтак моцна?” Я гляджу на яе, нічога не разумеючы. Яна ківае галавой і кажа: “Так, так. Не закахайшыся, такіх вершаў не напішаш”. І падае мне кніжачку.

Я збянтэжыўся, давай апраўдвацца, паказваю даты пад вершамі. Маруся смяецца: “Я ж не па датах зразумела, што гэта ўсё маё. Не магу ж я паверыць, каб ты казаў мне адно, а пісаў каму-небудзь іншаму другое. Не тое мяне засмучае. Шкада, што ад таго часу, як мы пажаніліся, у кніжачцы амаль не прыбавілася запісаных старонак”.

Верш “Майму другу”

Немалую дарогу прайшлі мы

Па чужой і па роднай зямлі.

Адыходзілі вёсны і зімы,
І гады за гадамі плылі.
Шмат снавалі мы кросен шаўковых
З нашых думак-лятунак і мар;
Сустракалі нас ветла дубровы,
І лясы нам давалі свой дар.
Па-над рэчкай у лузе квяцістым
Мы хадзілі, бывала, не раз;
Векавыя дубы жоўтым лістам
Навявалі няўцямны нам сказ.
Жураўлі праляталі над полем,
Забіраючы лета з сабой,
Ды пагуліваў вецер на волі
Зь неакрэсленай ціхай журбой.
Эх, ды дзе не ляжалі пуціны!
Хіба можна іх змераць, злічыць?
Пакідалі мы дзве каляіны,
Але песня адна ў іх гучыць.
Аб той песні, што сэрца мне поўніць,
Аб табе, кім жыву я заўжды,
Я хачу, мілы друг мой, напамніць,
Прыгадаўшы былыя гады.

Выкладчык. У 1914 г. пачалася імперыялістычная вайна. Яна прынесла шмат гора народу, прымусіла Якуба Коласа пакінуць Беларусь. Ён разам з сваёй сям'ёй эвакуіраваўся ў Дзімітраўскі павет Маскоўскай губерні, пачаў настаўнічаць у сяле Старыкава.

У 1915 г. паэта мабілізавалі ў армію. Служыў ён у запасным батальёне, а пасля заканчэння Аляксандраўскага ваеннага вучылішча – у Пермскім запасным палку, адкуль у 1917 г. трапіў на румынскі фронт. На фронце ён

захварэў і неўзабаве быў эвакуіраваны ў г. Абянь Курскай губерні, дзе ў той час жыла яго сям'я.

Тут, на Куршчыне, Якуб Колас сустрэў Кастрычнік. Ён працаваў настаўнікам, потым школьным інспектарам Абянскага аддзела народнай асветы, шмат увагі аддаваў культурна-асветніцкай рабоце.

У маі 1921 г. па закліку ўрада БССР паэт прыехаў ў Мінск, і з гэтага часу пачаўся новы перыяд яго жыцця і творчасці. Якуб Колас працаваў у Беларускай навукова-тэрміналагічнай камісіі Наркамасветы БССР, выкладаў родную мову ў Мінскім педтэхнікуме і Беларускім дзяржаўным універсітэце; у 1922 г. стаў правадзейным членам Інстытута беларускай культуры, а ў 1929 г. – віцэ-прэзідэнтам Акадэміі навук БССР.

У 1926 г. за вялікія заслугі ў развіцці беларускай мастацкай літаратуры ўрад БССР прысвоіў яму ганаровае званне народнага паэта Беларусі.

У пачатку Вялікай Айчыннай вайны Якуб Колас эвакуіраваўся і жыў спачатку ў Клязьме (недалёка ад Масквы), а потым у Ташкенце. Бясконца цяжка праходзілі для яго дні 1944 года: сэрца рвалася ў Мінск – наноў будаваць разбуранае вайной гняздо, але з-за хваробы жонкі ён павінен быў праводзіць больш часу у Маскве.

На тэрыторыі акадэмічнага гарадка Якуб Колас стала пасяліўся ў маі 1945 года. Дом знайшоў сын Даніла. Гэта была невялікая забудова на тры пакоі з кухняй.

Улетку 1952 года, да 70-годдзя пісьменніка, быў пабудаваны той дом, які мінчане ведаюць сёння як Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны музей Якуба Коласа. У такім прыгожым і вялікім будынку песняру было адмерана пражыць амаль чатыры гады. 13 жніўня 1956 г. Колас памёр тут, у сваім кабінэце, што знаходзіўся на другім паверсе.

6 вучань. Апошнія гадзіны жыцця

Пасля сьнядання 13 жніўня 1956 года Канстанцін Міхайлавіч папрасіў шафэра адвезці яго ў лес. Праехалі яны па Маскоўскай шашы і звярнулі

налева, дзе на парогу стаялі высокія сосны, а крыху ніжэй пракідаліся купкі дужых бяроз.

Спачатку ён крыху патупаў: ці не схаваліся дзе... баравікі. Потым прысеў на пень... убачыў побач з трыма бярозамі вялікі мурашнік. Ён доўга і ўважліва наглядаў за мурашкамі і быў неяк нанова ўражаны і здзіўлены, што гэтыя рухавыя стварэнні капашыліся і бегалі арганізавана і ў пэўным кірунку. На зямлі, сярод травы і моху, у іх было пракладзена некалькі сцежак, па якіх мурашкі снавалі сюды туды. Калі ж Канстанцін Міхайлавіч пачаў сачыць, куды бягуць мурашкі, то зрабіў для сябе нечаканае адкрыццё, што частка з іх верхалазы: адны з іх бягуць па бярозавым камлі некуды высока-высока, а другія гэтак жа смела і адчайна спускаюцца ўніз...

Доўга сядзеў ён, пазіраючы на мітусню мурашак. Потым моўчкі падняўся, пахадзіў вакол мурашніка і бяроз, сеў у машыну і вярнуўся дахаты. З цяжкасцю падняўся ў свой рабочы пакойчык...

У трынаццаць гадзін дваццаць мінут перастала біцца яго сэрца...

Верш Сяргея Грахоўскага “Песня будзе жыць”

(памяці Якуба Коласа)

Сягоння журацца бары на Беларусі,

Прыбіты сцежкі кроплямі расы,

Замоўкла песня на шырокім лузе,

І падаюць на пожню каласы.

Над Нёманам схіліліся рабіны,

Маўчаць над Сожам пушчы і сады.

Мой родны кут, якога сына,

Якога друга страціў ты!

Маўчаць палі у кроплях буйных рос,

Маўчаць бары, а сэрца плача ўголас.
Мой родны кут, упаў буйнейшы колас,
Што на тваёй зямлі узрос.
Ён не паспеў аб нашым слаўным часе
Ўсяго сказаць, усіх паэм злажыць.
Пайшоў пясняр, а песня засталася,
Памёр паэт, а песня будзе жыць.

Выкладчык. Завяршым нашу сустрэчу словамі Максіма Лужаніна пра Якуба Коласа: “Праз усе пяцьдзсят гадоў, аддадзеных літаратурнай працы, пісаў ён адну кнігу. Вялікую, праўдзівую, цэльную, імя якой – жыццё народа”.

Літаратура

1. Колас, Я. Табой я жыў, табой живу: вершы, прысвечаныя Марыі Дзмітрыеўне Міцкевіч / Я. Колас // Роднае слова. – 2000. – №1. – С. 90–93.
2. Лужанін, М. Колас расказвае пра сябе / М. Лужанін. – Мінск: Маст. літ., 1982.
3. Мушынскі, М. І. Якуб Колас: Летапіс жыцця і творчасці. – Мінск: Маст. літ., 1982. – 543 с.
4. Тамашова, С. Жыццёвы шлях Якуба Коласа / С. Тамашова // Роднае слова. – 2009. – №11. – С. 58–62.
5. Якуб Колас: Жыццё і творчасць. Матэрыялы для выстаўкі ў школе / склад. І. С. Курбека, М. У. Базарэвіч. – 2-е выд., дап. – Мінск: Народная асвета, 1980.